demesi" unvanıyla zikredilmiştir. 1931'de bütün cami ve mescidlerin idaresiyle bunların görevlileri Evkaf Umum Müdürlüğü'ne devredilmiş ve bu uygulama 1950 yılına kadar devam etmiştir. 1950'de 5634 sayılı kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez ve taşra teşkilâtı kadroları yeniden belirlenirken imam-hatip ve müezzin-kayyım kadroları "hayrat hademesi" unvanıyla anılmış, 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un geçici 7. maddesiyle hayrat hademesi tabiri "cami görevlileri" şeklinde değiştirilmiştir. Aynı kanunun 18. maddesi gereğince hazırlanan 15 Eylül 1967 tarih ve 12700 sayılı yönetmeliğin 5. maddesinde müezzin-kayyımların görevleri arasında camilerin ibadete açık bulundurulmasının sağlanması, teberrükât eşyasının korunması ve temizliğin yapılması da sayılmıştır. Başkanlıkça tesbit edilecek camilere bir veya daha fazla kayyım kadrosu verilebileceği, kayyımı bulunan camilerde anılan görevleri müezzinlerin değil kayyımların yapacağı belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Türk Hukuk Lûgatı, Ankara 1991, s. 14; İbn Nüceym, *el-Baḥrü'r-râ'iḳ* (nşr. Zekeriyyâ Umeyrât), Beyrut 1418/1997, V, 328-418; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1415/1994, VI, 564, 633-634, 658-659, 683; X, 413; Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-evkāf*, Ankara, ts., s. 14, 105, 106; *Tevcîh-i Cihât Nizâmnâmesi ve Harc Tarifesi*, İstanbul 1332; Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, İstanbul 1940, s. 37, 297; a.mlf., *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler*, Ankara 1966, s. 31; Ahmet Uzunoğlu, *Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı*, İstanbul 1978, s. 70, 152; Aydın Tuncay, *Eski Vakıf Hükümlerimiz (Ömer Hilmi Efendi) ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar*, İstanbul 1984, s. 90, 239-242; Nihat Aktürk v.dğr., *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi (1924-1987)*, Ankara 1987, tür.yer.; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, s. 125, 268, 298, 299, 305, 311, 341, 342, 345, 352; Pakalın, II, 223; "Ḳayyım", *Mv.F*, XXXIV, 143-144.

İSMAİL ÖZMEL

KAYYÛM
(القيّوم)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) **biri.**

Sözlükte "doğrulup ayakta durmak, devam ve sebat etmek, bir işin idaresini üzerine almak, gözetip korumak" anlamındaki **kıyâm** kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup "her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden" demektir. Kıyâm kökünün ifade ettiği mânaların ilki maddî ve yaratılmışlık unsurları taşıdığından Allah'a nisbet edilmemekte, diğerleri ise ulûhiyyet makamına yakışacak bir muhteva çerçevesinde **kayyûm** ismi içinde mütalaa edilmektedir. Aynı kökten türeyen **kāim** sıfatı iki yerde, **makām** ve kayyûm da üçer âyette Allah'a izâfe edilmiştir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre Âl-i İmrân sûresinde (3/18) Allah'ın birliğini vurgulayan âyetteki kāim kelimesi, "her fiil ve buyruğunda adaleti ayakta tutup hikmeti gerçekleştiren" mânasıyla (Mâtürîdî, vr. 73b; Şevkânî, I, 295) Allah'ı nitelemektedir. Ra'd sûresindeki âyette (13/33) yer alan ve "her canlının fiil ve davranışını sanki tepesinde duruyormuş gibi tesbit edip canlının varlığını sürdüren" anlamına gelen kāim de tevhid ilkesini pekiştirmektedir. "Rabbin huzuruna çıkmak, huzurunda durmak" mânasındaki makam kelimesi ise buna hazırlanmanın bilincini taşıyanlara dünya ve âhiret mutluluğunun sağlanacağını ifade eden kompozisyonlar içinde geçmektedir (İbrâhîm 14/14; Tâhâ 20/111; er-Rahmân 55/46). Kayyûm ismi iki âyette (el-Bakara 2/255; Âl-i İmrân 3/2) "Allah kendisinden başka tanrı bulunmayan, hay ve kayyûm olandır" meâlindeki kelime-i tevhidin sonunda yer almış, bir âyette de kıyametin tasviri sırasında hay ismiyle birlikte lafza-i celâl yerine kullanılmıştır (Tâhâ 20/111).

Kayyûm, doksan dokuz isme yer veren Tirmizî ve İbn Mâce listesine alınmış (İbn Mâce, "Duʿâʾ", 10; Tirmizî, "Daʿavât", 82), ayrıca, "Kendisinden başka tanrı bulunmayan, hay ve kayyûm olan Allah'tan bağışlanmayı talep eder, O'na arz-ı halde bulunurum" diyen kimsenin savaştan kaçma derecesinde büyük günah işlemiş olsa bile affedileceğini bildiren hadiste kelime-i tevhid biçimindeki yaygın kullanılış şekliyle tekrar edilmiştir (Ebû Dâvûd, "Vitir", 26; Tirmizî, "Daʿavât", 17). Kelime şekli açısından zengin muhtevalı (mübalağalı) sıfat konumunda bulunan kayyûmun eş anlamlısı "kayyâm" da Hz. peygamber'in gece ibadeti sırasında Allah'a arzettiği uzunca bir münacaat metninde "kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi" mânasında yer almıştır (*Müsned*, I, 298, 308; Buhârî, "Tevḥîd", 24; Müslim, "Ṣalâtü'l-müsâfirîn", 199; Tirmizî, "Daʿavât", 29). Esasen Hz. Ömer dahil olmak üzere sahâbî ve tâbiîlerden bazı âlimlerin Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinde geçen kayyûm ismini kayyâm şeklinde okudukları nakledilmektedir (Şevkânî, I, 243, 282). Sözü edilen metin bazı rivayetlerde "gözetip koruyan" anlamındaki "kayyim" şeklinde de kaydedilmiştir (*Müsned*, I, 358; Buhârî, "Teheccüd", 1, "Tevḥîd", 8, 35).

Kıyâm kökünden türeyip Kur'an âyetleri ve hadis metinlerinde Allah'a nisbet edilen kelimelerden sıfat sîgasında olmayan makam istisna edilirse geride kāim, kayyim, kayyâm ve kayyûm isimleri kalır. Kāim süreklilik arzetmeyen, kayyim ise sebat ve devam özelliği taşıyan sıfatlardır. Kayyâm ve kayyûm hem süreklilik hem de mübalağa ifade eder. Bu kavramların tamamını göz önünde bulunduran âlimlerin zât-ı ilâhiyye hakkında yaptıkları nitelemeleri üç noktada toplamak mümkündür: Allah bizâtihî kāim ve mevcut olup kimseye muhtaç değildir; bunun bir gereği olarak ezelî ve ebedîdir, her şeyin ibtidâen var olması ve mevcudiyetini sürdürmesi ancak O'nun yaratması, maddî ve mânevî ihtiyaçlarını giderip korumasıyla mümkündür. Hz. Peygamber'in gece ibadetinde yaptığı, "Allahım! Bütün övgüler sana hastır. Sen kâinatı ve orada bulunanları yaratan ve yaşatansın (kayyim). Her çeşit övgü sana lâyıktır. Sen göklerin, yerin ve orada bulunanların hükümranlığına mâliksin" anlamındaki niyazı da bu anlayışı destekler mahiyettedir.

Kayyûm ismini tasavvufî yaklaşımla yorumlayan Abdülkerîm el-Kuşeyrî'ye göre Allah'ın bütün nesne ve olayları yönetimi altında bulundurduğunun bilincini taşıyan kimse, sürekli tedbir alma endişesi ve başkasına boyun eğme zahmetinden kurtulup gönül rahatlığıyla yaşar, böyle bir kimse için dünya önemsenecek bir değer taşımaz (*et-Taḥbîr fi't-teẕkîr*, s. 76).

"Bizâtihî mevcut, ezelî ve ebedî" şeklindeki mânasıyla kayyûm ismi evvel, âhir ve bâkī isimleriyle muhteva beraberliği içinde olur. "Kâinatı yaratan ve yöneten" anlamı çerçevesinde ise kevnî isimlerle açıklayıcı ve tamamlayıcı münasebetine girer. Kayyûm "bizâtihî var olma" mânasıyla sübûtî, her şeyden müstağni oluş yönüyle selbî, kâinatı yaratıp yaşatması açısından ise fiilî sıfatlar grubuna girer.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ḳvm" md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "ḳvm" md.; *Müsned*, I, 298, 308, 358; Buhârî, "Teheccüd", 1, "Tevḥîd", 8, 24, 35; Müslim, "Ṣalâtü'l-müsâfirîn", 199; Ebû Dâvûd, "Vitir", 26; İbn Mâce, "Duʿâʾ", 10; Tirmizî, "Daʿavât", 17, 29, 82; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân* (Bulak), III, 4-5; Mâtürîdî, *Teʾvîlâtü'l-Ḳurʾân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 61b, 73b;

Ebü'l-Kāsım ez-Zeccâcî, *İştiḳāḳu esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyin el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 105-108; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkāk), Dımaşk 1404/1984, s. 80-81; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân* (nşr. Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 200; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Maḳālât*, s. 55; Kādî Abdülcebbâr, *el-Muġnî*, V, 239; Abdülkāhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve'ṣ-ṣıfât*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 160a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-teẕkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 76; Gazzâlî, *el-Maḳṣadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 143; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, Beyrut 1410/1990, VII, 222; a.mlf., *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 307-310; Şevkânî, *Feṭḥu'l-ḳadîr*, Kahire 1349, I, 243, 282, 295.

BEKİR TOPALOĞLU

KAYYÛM NÂSIRÎ
(1825-1902)

Tatar Türkleri'nden yazar, muallim ve dil âlimi.

15 Şubat 1825'te Kazan civarındaki Yukarı Şırdan köyünde doğdu. Asıl adı Abdülkayyûm'dur. Dedeleri ve babası bölgenin tanınmış âlimlerindendi. Babası Abdünnâsır Molla, Nâsırî'ye temel dinî bilgileri öğrettikten sonra onu Kazan'a götürerek Akmescid (Beşinci Mahalle) Medresesi'ne verdi. Burada 1855 yılına kadar dinî eğitim gördü; Arapça, Farsça ve Rusça öğrendi. Rus çocuklarının okuduğu ibtidâî dinî okulda ve bu okulun devamı olan İlâhiyat Akademisi'nde Tatarca öğretmenliği yaptı. 1871 yılında işten uzaklaştırılınca medreselerde okuyan Tatar çocuklarına Rusça kursları düzenledi. 1873'te müslüman mektepleri müfettişi Radloff'un yardımıyla Muallim Mektebi'nde Tatarca dersler vermeye başladı. Fakat Radloff'la araları açılınca görevinden istifa etti. 1879 yılına kadar bazı Rus okullarında da öğretmenlik yaptıktan sonra görevini bıraktı. Geçimini tercümanlık, kitaplarının geliri ve Rusça bilmeyen Tatarlar'ın resmî dairelerdeki işleri için yazdığı dilekçelerle sağlamaya çalıştı.

1860'lı yıllardan itibaren yayıncılık işine girişen Nâsırî risâlelerinin büyük bir kısmını çeşitli kitaplardan toplayarak kaleme almıştır. Nâsırî'nin en önemli yönlerinden biri dil konusundaki görüş ve faaliyetleridir. Eskiden beri İdil-Ural bölgesinde süregelen Osmanlı ve Çağatay Türkçesi karışımı bir Tatar Türkçesi yerine müstakil, saf Tatarca'yı ön plana çıkarmaya çalıştı, ancak bu hususta yalnız kaldı. Tatar Türkçesi'nin Çağatayca'nın bir kolu olduğunu, kendine has kaide ve usullerinin bulunduğunu savunarak saf Tatarca ile yazı yazmaya gayret etti.

1871'de İdil-Ural bölgesinde ilk defa takvim (salnâme) geleneğini başlatan Nâsırî bunu 1897 yılına kadar sürdürdü. Nâsırî, çıkardığı takvimlerde genel takvim bilgilerinden başka tarih, coğrafya, halk edebiyatı gibi konularda da makaleler yazdı. Ayrıca Türk-Tatar toplumu arasında ilk defa matematik, geometri, coğrafya, anatomi ve sağlık bilgisi ders kitapları kaleme aldı ve bu ilim dallarında yeni Tatarca terimler geliştirmeye çalıştı. Makaleleri Rus coğrafya cemiyeti mecmuasında yayımlandığı gibi 2 Kasım 1885 tarihinde Kazan Üniversitesi Arkeoloji-Tarih ve Etnografya Cemiyeti'ne aslî üye seçildi.

Tatar yenilikçilik (Cedîdcilik) düşüncesinin en önemli temsilcilerinden olan Kayyûm Nâsırî Tatarlar'ın cahilliğinden ve eğitime önem vermemelerinden şikâyet ediyordu. Özellikle yazdığı ders kitapları, tâlim ve terbiye konusundaki görüşleriyle döneminde Gaspıralı İsmâil ile başlayan eğitimde yenileşme (usûl-i cedîd) hareketinin öncülerinden sayılıyordu.

Nâsırî Şark edebiyatına hayrandı. Osmanlıca, Farsça ve Arapça'dan edebiyata dair çok sayıda metni Tatarca'ya tercüme etti. *Kābusnâme*, *Kırk Vezir*, *Kırk Bakça* ve *Fevâkihü'l-cülesâ* adlı eserlerinde bu hikâyelere yer verdi. Coğrafyayla ilgili eserlerini hazırlarken Kâtib Çelebi ve Ahmed Hamdi'nin kitaplarından faydalandı. Özellikle Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ*'sı onun üzerinde büyük etki bıraktı.

Dil ve edebiyat meselelerine dair çalışmalara da ağırlık veren Nâsırî, Tatarca'nın imlâ kaideleriyle sarf ve nahvini (*Kavâid-i Kitâbet*, *Enmûzec*), sözlüğünü (*Lehçe-i Tatarî*, I-II, Kazan 1895) hazırladı. Özellikle yaz aylarında Tataristan'ın çeşitli bölgelerine seyahatler yaparak Tatar folklorunun örneklerini topladı ve bunları neşretti.

Görüşlerinden dolayı mutaassıp kişilerce aşağılanan, hatta tehdit edilen Nâsırî gösterişten uzak bir şekilde yalnız yaşadı. Diğer aydın kesimle doğrudan ilişki kurmadı. Gaspıralı İsmâil'den de Ruslar'la olan ilişkileri sebebiyle uzak durdu. Nâsırî'nin Rusya hükümetiyle diyalogu hiçbir zaman iyi olmadı. 1886'da neşredilen çarın fermanına göre kadılık ve imamlık yapacak kişilerin 1891 yılından itibaren Rusça imtihan vermeleri şart koşulmuştu. Nâsırî bu fermanı Tatarca olarak yayımladı. Bunun üzerine halk fermana tepki gösterdi. Tatarlar'ın yoğun biçimde yaşadığı İdil-Ural bölgesinde çeşitli karışıklıklar çıkınca Nâsırî'nin tercümesi toplatıldı. Nâsırî, Tatar halkının Rusça öğrenmesi taraftarı olmakla birlikte bu işin zorla ve misyoner Rus papazları vasıtasıyla yapılmasına karşıydı. Bu sebeple Rusça öğrenmek isteyenler için çeşitli gramer kitapları ve sözlükler hazırladı.

Nâsırî 2 Ekim 1902'de vefat etti. Cenazesi çok az sayıda öğrencinin katılımıyla Kazan Mezarlığı'na defnedildi. Ölümüne bir yıl kala yakın dostu Bedîî Müezzin'e 3000 sum (ruble) parası olduğunu, bu parayla köyünde bir mescid inşa ettirmek istediğini bildirdi ve Bedîî Müezzin'i bu işle görevlendirdi. Mescid ancak Nâsırî'nin vefatından sonra tamamlanabildi. Muarızlarınca dinsizlikle suçlanmasına rağmen kendi anlayışına göre dindar, ayrıca taassup derecesinde milliyetçi idi. Onun etkisinde kalan Rus şarkiyatçılarının en ünlüsü Gülnâr Hanım olarak bilinen Olga de Lebedef'tir. Kazan Üniversitesi'nde okurken Nâsırî'den Türkçe-Tatarca dersleri alan Gülnâr Hanım onun dil, edebiyat, folklor ve arkeoloji alanındaki bilgilerinden geniş ölçüde istifade etti. Joseph M. E. Gottwald ve Maslovsky gibi Rus şarkiyatçıları da kendisinden Tatarca dersleri aldılar. Nâsırî'nin ayrıca İstanbul'daki aydın kesim tarafından tanındığı, bunlar arasında Ahmed Mithad Efendi ve Cemâleddîn-i Efgānî'nin de bulunduğu, İdil-Ural bölgesine bir seyahat yapan *İkdam* gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey'in onu Kazan'da ziyaret ederek görüştüğü ve ölümü dolayısıyla *İkdam*'da bir yazı yayımladığı bilinmektedir.

Eserleri. 1. *Mecma'u'l-ahbâr* (Kazan 1895). Hz. Peygamber'in hayatı ve faaliyetlerini konu alır. **2.** *Nahiv Kitabı* (Kazan 1860). Tatarca öğrenen Ruslar ve Rusça öğrenen Tatarlar için hazırlanmış olup Rusça olarak da basılmıştır. **3.** *Numûne ya ki Enmûzec* (Kazan 1891). Rus dilinin okuma, sarf ve nahiv kaidelerini içerir. **4.** *Kavâid-i Kitâbet* (Kazan 1892). Küçük bir gramer niteliğinde olmakla birlikte önemli eserleri arasında yer alır; fiil teşkillerinden, masdar ve edatlardan bahseder. **5.** *Enmûzec* (Kazan 1895). Tatarca dil bilgisi kitabı olup daha çok fonetik özellikler üzerinde durulmuştur. **6.** *Fevâkihü'l-cülesâ* (Kazan 1884). Çeşitli şiir, hikâye, masal, bilmece vb. folklorik malzemeyi ihtiva eden eserde ayrıca Arapça'dan çok sayıda hikâye tercümesi de bulunmaktadır. Eser bir nevi ansiklopedi mahiyetindedir.